

Małgorzata Milewska-Stawiany

Kościół i religia w słownictwie uczniowskim

Język - Szkoła - Religia 2, 231-245

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Milewska-Stawiany
Uniwersytet Gdański

KOŚCIÓŁ I RELIGIA W SŁOWNICTWIE UCZNIOWSKIM

Kościół pojmowany jako organizacja religijna, zwłaszcza chrześcijańska, grupująca wyznawców jednej religii bądź jej odłamu¹ ma ogromny wpływ na wychowanie i kształtowanie osobowości dzieci i młodzieży. W dużej mierze Kościół formuje ich świadomość religijną, obejmującą głównie wiarę w jednego Boga i nieśmiertelność duszy, a ponadto uczy zachowań religijnych (tj. kultu religijnego) oraz funkcjonowania w strukturach organizacyjnych (tj. instytucjach religijnych).

Ogromną rolę we wprowadzaniu młodego człowieka we wspólnotę Kościoła pełni katechizacja². Naukę religii mają obecnie dzieci już w wieku przedszkolnym. Bardzo wcześnie stykają się więc one z językiem religijnym, stopniowo poznają i wzbogacają swoje słownictwo religijne. W późniejszym etapie rozwoju intelektualnego dziecka leksyka religijna nie musi jednak służyć wyłącznie do kreowania wartości religijnych, ale może być ona wykorzystywana do celów pozareligijnych. Słownictwo religijne dość licznie występuje bowiem w socjolekcie uczniowskim. Jak wiadomo, żadna odmiana języka nie zmienia się tak szybko jak socjolekt ludzi młodych, który integruje grupę, stanowi o jej odrębności, a głównym czynnikiem powołującym go do istnienia jest ekspresja³.

¹ Zob. *kościół* w znaczeniu 2., [w:] *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1982, t. I, s. 1026.

² Zob. *Adhortacja Apostolska Ojca św. Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o katechizację w naszych czasach*, Wydział Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej Warszawskiej 1980, s. 19.

³ S. Grabias, *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław, s. 234.

W społecznościach religijnych tkwi na ogół przekonanie, że słownictwo związane z religią, a przede wszystkim dotyczące wartości religijnych ma charakter poważny, wzniosły, patetyczny, w związku z czym w większości należy ono do tabu językowego. Celem tabu językowego jest unikanie tego, co w zakresie społecznego porozumiewania się językowego jest nieodpowiednie, niestosowne, niekorzystne⁴. Przekraczanie zakazów tabuistycznych jest jednak jedną z istotnych cech języka młodzieży, dotyczy różnych sfer życia, m.in. seksu, palenia i picia, wulgaryzacji języka, a także religii. Detabuizacja tematów nienaruszanych w normie obyczajowej wynika w dużej mierze z nieukształtowanego jeszcze systemu wartości, wiąże się z wiekiem dojrzewania. Najwyraźniej ujawnia się ona w warstwie leksykalnej języka.

Celem pracy jest analiza słownictwa związanego z Kościołem i religią w socjolekcie uczniowskim. Materiał zaczerpnięto ze *Słownika gwary uczniowskiej* i *Nowego słownika słownika gwary uczniowskiej*⁵. Słownik, wydany w 1991 r., powstał w wyniku ankiety przeprowadzonej w latach 1988-1990 wśród ponad dwudziestu pięciu tysięcy uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i wszystkich klas szkół ponadpodstawowych (zasadniczych zawodowych, techników i liceów) na terenie całej Polski. Zawiera on około 10 000 haseł: wyrazów pospolitych, frazeologizmów, przezwisk i wyzwisk⁶. Materiał do *Nowego słownika gwary uczniowskiej* gromadzony był natomiast w latach 1999-2002. Część zamieszczonego w nim słownictwa pochodzi z lat wcześniejszych. Słownik zawiera 16 787 haseł i hasłowych połączeń frazeologicznych. Ankiety przeprowadzono u ponad trzydziestu tysięcy uczniów ostatnich klas szkół podstawowych (przed reformą polskiej edukacji), gimnazjów, zasadniczych szkół zawodowych, liceów i techników, reprezentujących różne regiony całej Polski⁷.

⁴ W. Czechowski, *Tabu w języku bydgoskiej młodzieży*, [w:] *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność*, red. M. Świącicka, Bydgoszcz 2003, s. 185.

⁵ K. Czarnicka i H. Zgólkowa, *Słownik gwary uczniowskiej*, Poznań 1991; M. Kaspercak, M. Rzeszutek, J. Smół, H. Zgólkowa, *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, red. H. Zgólkowa, Wrocław 2004.

⁶ K. Czarnicka, H. Zgólkowa, *Słownik...*, s. 5-6.

⁷ (Red.) H. Zgólkowa *Nowy słownik...*, s. 9.

1. Analiza semantyczna leksyki religijnej użytej w socjolekcie

Słownictwo dotyczące Kościoła i religii wykorzystane przez uczniów do kształtowania własnego socjolektu najlepiej podzielić na dwa pola tematyczne: **Wiara** i **Religia**. O zasadności wydzielenia tych pojęć dotyczących stosunku człowieka do Boga pisał Andrzej Markowski⁸. Wiara wskazuje na bezpośredni stosunek człowieka do Boga, natomiast religia odzwierciedla zinstytucjonalizowany stosunek człowieka do Boga⁹.

Dla własnych potrzeb językowych młodzież przejęła ze słownictwa związane z wiarą i religią wymienione poniżej wyrazy. Stały się one podstawą do powstania nowych jednostek semantycznych w postaci neosemantyzmów oraz neologizmów słowotwórczych.

I Nazwy związane z wiarą (74)

1. Nazwy własne (25):

- 1) teonimy (nazwy Boga)(11): przymiotnik *boski* (3)¹⁰, przymiotnik *boży* (2), *Bozia* (1), *Chrystus* (1), *Jezus* (2), *Jezusek* (2);
- 2) nazwa Matki Bożej (2): *Madonna* (2);
- 3) nazwy świętych i postaci biblijnych (7): *Ewa* (1), *Judasz* (3), *Mojżesz* (1), *Nabuchodonozor* (1), *Salomon* (1);
- 4) nazwy istot nadprzyrodzonych (1): *Lucyfer* (1);
- 5) toponimy (nazwy miejsc) związane z Bogiem (1): *Betlejem* (1);
- 6) nazwa ksiąg natchnionych przez Boga (3): *Biblia* (3).

2. Nazwy pospolite (49):

- 1) nazwy określające czynności i stany Boga (12): *cud* (2), *los* (1), *laska* (1), *męczennik* (1), *męka* (3), *zbawiciel* (1), *zbawienie* (2), *zmartwychwstanie* (1);

⁸ A. Markowski, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, Wrocław 1992, s. 116-117.

⁹ Zob. E. Rogowska - Cybulska, *Słownictwo religijne w kaszubskim elementarzu*, [w:] *Język – szkoła – religia*, I. Księga referatów z konferencji w Pelplinie 29-30 kwietnia 2005, red. A. Lewińska, M. Chmiel, Pelplin 2006, s. 155.

¹⁰ W nawiasach podano liczbę leksemów w socjolekcie uczniowskim, do których utworzenia posłużyły (wymienione przed nawiasami) podane jednostki wyrazowe.

- 2) nazwy cech Boga (3): *miłosierny*¹¹ (1), *nieśmiertelny* (1), *wszechmocny* (1);
- 3) nazwy osób i ich cech określanych ze względu na stosunek do wiary (11): *apostoł* (1), *asceta* (1), *faryzeusz* (1), *grzesznik* (1), *poganin* (1), *świętoszek* (1), *święty* (5);
- 4) nazwy transcendentnej istoty człowieka (1): *duśa* (1);
- 5) nazwy istot ponadludzkich (9): *anioł* (3), *aniołek* (5), *diabeł* (1);
- 6) nazwy miejsc transcendentnych (13): przymiotnik *niebiański* (1), *niebiosa* (1), *niebo* (2), *piekło* (3), *raj* (6).

II Nazwy związane z religią (67)

1. Nazwy własne (2):

- 1) nazwy organizacji kościelnych i instytucji związanych z Kościołem (2): *Caritas* (2).

2. Nazwy apelatywne (65):

- 1) nazwy ogólne religii (1): *chrześcijaństwo* (1);
- 2) nazwy jednostek w organizacji kościelnej (3): *parafia* (1), *zakon* (2);
- 3) nazwy przedmiotów szkolnych dotyczących religii (4): *religia* (4);
- 4) nazwy religijnych czynności wiernych i duchowieństwa (21): *dziękczynienie* (1), *godzinki* (1), *homilia* (1), *kazanie* (8), *kolęda* (2), *litanie* (1), *misyjne* (2), *procesja* (1), *rozgrzeszenie* (1), *spowiadać się* (1), *spowiedź* (2);
- 5) nazwy sakramentów (2): *komunia* (2);
- 6) nazwy budynków religijnych (12): *kaplica* (7), *klasztor* (5);
- 7) nazwy ludzi związanych ze sprawowaniem kultu religijnego (16): *duszpasterz* (1), *kapucyn* (2), *klecha* (1), *kościelny* (1), *ksiądz* (5), *lewita* (1), *pleban* (1), *proboszcz* (1), *spowiednik* (1), *zakonnica* (2);
- 8) nazwy przedmiotów związanych z kultem religijnym (3): *konfesjonał* (1), *krzyż* (1), *pastorał* (1).

2.1. Osobno należy potraktować wyrazy pochodzące z modlitw i pieśni religijnych (3): *amen* (2), *gloria* (1).

¹¹ W materiale występuje przymiotnik zaprzeczony *niemiłosierny*.

III Nazwy na pograniczu religii i obyczajów, odnoszące się do zjawisk kulturowych i kultowych jednocześnie (12):

1) związane ze śmiercią i grzebaniem zmarłych (12): *grób* (1), *cmen-tarz* (2), *katakumby* (3), *klepsydra* (1), *mogila* (2), *pogrzeb* (1), *śmierć* (1), *żałoba* (1).

IV Nazwy odnoszące się do innych wyznań (2): *bożek* (1), *Jehowy* (1).

2. Analiza językowa materiału

I Neosemantyzy

Najważniejszym sposobem wzbogacania uczniowskiego słownictwa jest nadawanie nowych znaczeń wyrazom funkcjonującym w różnych odmianach polszczyzny¹². Potwierdza to także zebrany w pracy materiał, np. z języka potocznego przystosowano leksemy: *klecha*, *pleban*, z dialektów: *betlejemka*¹³, z języka dziecięcego: *bozia*.

Wykorzystanie neosemantyzy jest głównie zabiegiem ekspresywnym, waloryzującym elementy rzeczywistości w sposób żartobliwy, często ironiczny. Przeważnie podstawami przekształceń są leksemy neutralne emocjonalnie. Zdarza się jednak, że do uczniowskiego słownictwa dostosowano jednostki o wyrazistym nacechowaniu ekspresywnym, np. *księżulo*, *księżulko*. Wyrazy użyte w odmiennym metaforycznym znaczeniu mogą służyć tu też celom konspiracyjnym.

Najczęstszym rodzajem przesunięcia znaczenia wyrazów należących do pól tematycznych związanych z kościołem i religią jest w języku uczniów całkowita zmiana ich zakresów znaczeniowych. Neosemantyzy tego typu tworzone są przeważnie na podstawie metonimii, rzadziej synekdochy, reifikacji czy personifikacji¹⁴. Sporadycznie można zaobserwować

¹² S. Grabias, *Środowiskowe i zawodowe...*, s. 234.

¹³ Zob. *betlejemka* 'mała uboga chata lub szopa kryta słomą' [w:] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967-1976, t. I, s. 36.

¹⁴ Por. W. Kędzierski, *Sposoby tworzenia neosemantyzy w gwarach środowisk dewiacyjnych*, Język Polski, 1998, LXXVIII, s. 233-236.

też zjawisko rozszerzenia lub zwężenia zakresu znaczeniowego wykorzystanego w socjolekcie słownictwa. Oto tego typu przekształcenia:

- Przekształcenia na podstawie metonimii – polegające na zastąpieniu leksemu jakimś innym, pozostającym z nim w związku (często odległym): **amen** ‘koniec lekcji’, **biblia** 1. ‘dziennik szkolny’, 2. ‘lekcja religii’, **boski / bosko** ‘ocena pozytywna; trójka lub czwórka’, **caritas** (od nazwy katolickiej organizacji charytatywnej) ‘trudna lekcja’, **cmentarz** 1. ‘klasa, sala lekcyjna’, 2. ‘lekcja matematyki’, **cud** ‘dzwonek na przerwę’, **cuda** ‘śmieszna historia, sprawa’, **dziękczynienie** ‘podpowiadanie na lekcji’, **godzinki** ‘lekcje’, **grób** ‘pokój nauczycielski’, **homilia** ‘lekcja wychowawcza’, **jesus** ‘forma znęcania się nad uczniem’, **kaplica**: 1. ‘zebranie rodziców’, 2. ‘przejmujące zimno’, **katakumby** 1. ‘szkolne sutereny’, 2. ‘piwnice’, **kazania / kazanie** 1. ‘lekcja’, 2. ‘lekcja wychowawcza’, 3. ‘rozstrzygnięcie problemów klasowych przez wychowawcę’, 4. ‘bura’, 5. ‘rozmowa z rodzicami’, **kazanie** 1. ‘apel szkolny’, 2. ‘dłuższa wypowiedź nauczyciela podczas lekcji’, 3. ‘długa wypowiedź rodziców’, **klasztor** 1. ‘szkoła’, 2. ‘szkoła żeńska’, 3. ‘liceum medyczne’, 4. ‘pokój nauczycielski’, 5. ‘dom rodzinny’, **klapsydra** (: *klepsydra*) ‘lista nieobecnych nauczycieli’, **kolęda** 1. ‘wizyta przyjaciół’, 2. ‘muzyka u sąsiadów’, **konfesjonal** ‘pokój dyrektora’, **krzyż** ‘plecak’, **litania** ‘wykład nauczyciela’, **męka** 1. ‘nauka, lekcja’, 2. ‘odpytywanie ucznia przy tablicy’, **męki** ‘lekcje’, **mogila** 1. ‘nieprzygotowanie do lekcji’, 2. ‘sala gimnastyczna’, **niebiossa** ‘sala lekcyjna na poddaszu budynku szkolnego’, **niebo** 1. ‘ocena bardzo dobra’, 2. ‘klasy (sale) na drugim piętrze’, **parafia** ‘dom rodzinny’, **piekło** 1. ‘szkoła, nauka’, 2. ‘lekcja, na której nauczyciel cały czas pyta’, 3. ‘pokój nauczycielski’, **pogrzeb** ‘praca klasowa lub sprawdzian’, **procesja** ‘pójście do odpowiedzi przy tablicy’, **raj** 1. ‘wolna lekcja’, 2. ‘pracownia biologiczna’, 3. ‘randka’, 4. ‘język polski – lekcja lub przedmiot’, **rozgrzeszenie** ‘odpowiedź przy tablicy’, **spowiadać się** ‘tłumaczyć się przed nauczycielem lub przed rodzicami’, **spowiedź** 1. ‘wywiadówka’, 2. ‘odpowiedź przy tablicy’, **śmierć** ‘sprawdzian, klasówka, odpytywanie’, **zakon** ‘szkoła’, **zbawienie** 1. ‘ocena dobra; czwórka’, 2. ‘dzwonek na przerwę’, **zmartwychwstanie** ‘zdany egzamin poprawkowy’, **żaloba** ‘powtórka; lekcja powtórkowa’.
- Przekształcenia na podstawie synekdochy, która polega na zastąpieniu części przez całość (pars pro toto): **kaplica**: ‘kościół’ lub całości za-

- miast części (totum pro parte): **chrześcijaństwo** ‘religia – lekcja lub przedmiot’.
3. Przekształcenia na podstawie reifikacji – polegające na nadawaniu istotom żywym cech przedmiotów, zjawisk: **amen** ‘człowiek zachowujący się bardzo dziwnie’, **gloria** ‘brzydka dziewczyna; dziewczyna myśląca tylko o wyglądzie’, **karitas** ‘człowiek głupi’, **pastorał** ‘ogólnie o chłopaku’.
 4. Na podstawie personifikacji – polegające na nadawaniu przedmiotowi, zjawisku cech ludzkich: **ewa** ‘ocena niedostateczna; jedyńka’, **zbawiciel** ‘dzwonek na przerwę’.
 5. Zwężenie i rozszerzenie zakresu znaczeniowego: **betlejemka** ‘dom rodzinny’, **klecha** ‘ksiądz katecheta’, **kościelny** ‘człowiek, który ma szerokie spodnie’, **ksiądzulo** ‘ksiądz katecheta’, **ksiądzulko / księżulko** ‘ksiądz katecheta’, **ksiądz** ‘główny dyrektor szkoły’, **madonna** ‘dziewczyna’, **męczennik** ‘patriota’, **pleban** ‘ksiądz katecheta’, **poganiin** ‘uczeń, który nie chodzi na lekcje religii’, **religia** ‘religioznawstwo – lekcja lub przedmiot’.
 6. Neosemantyzy eufemistyczne: **kaplica** 1. ‘kara’, 2. ‘ocena niedostateczna; jedyńka’, 3. ‘trudna, beznadziejna sytuacja’, 4. ‘coś nieudane-go, wpadka, niepowodzenie’, **komunia** ‘piwo’.

Osobno należy potraktować neosemantyzy powstałe wskutek podobieństwa fizycznego znaczeń, w tym także istniejące na zasadzie antyfrazy oraz te, które utworzono na podstawie podobieństwa brzmieniowego:

1. Metafory powstałe wskutek podobieństwa:
 - a) podobieństwo wzrokowe: **anioł** ‘atrakcyjna dziewczyna’, **aniołek** 1. ‘osoba o kręconych włosach’, 2. ‘dziewczyna z mocną ondulacją’, **chrystus** ‘chłopak z długimi włosami’, **madonna** ‘człowiek bardzo otyły’ (prawdopodobnie wpływ malarstwa), **mojżesz** ‘chłopak z długimi włosami’;
 - b) podobieństwa cech psychicznych (sposobu bycia, działania, zdolności itp.): **anioł** ‘wychowawca w internacie’, **aniołek** 1. ‘ogólnie o nauczycielu’, 2. ‘osoba duchowna – ksiądz, zakonnica – szczególnie występująca jako katecheta’, 3. ‘policjant’, **apostol** ‘ogólnie o nauczycielu’, **asceta** ‘chłopak, który nie uprawiał seksu z dziewczyną, prawiczek’, **bozia** ‘osoba przewrażliwiona na swoim punk-

cie’, **bożek** ‘nauczyciel’, **diabeł** ‘ogólnie o nauczycielu’, **faryzeusz** ‘nauczyciel’, **grzesznicy** ‘uczniowie z dwójami’, **jehowy** ‘określenie osoby odmiennej, odróżniającej się od grupy’, **judasz** 1. ‘wychowawca w internacie’ 2. ‘osoba, która donosi nauczycielom na kolegów; donosiciel, skarżypyta’, **lewita** ‘uczeń podchlebiający się nauczycielom; lizus’¹⁵, **misyjny** 1. ‘człowiek, który gada nie na temat’, 2. ‘człowiek nawiedzony’, **niemiłosierny** ‘ogólnie o nauczycielu’, **nieśmiertelny** ‘ogólnie o nauczycielu’, **salomon** ‘uczeń odcytany, mający dużą wiedzę’, **spowiednik** ‘ogólnie o nauczycielu’, **święta** ‘nauczycielka języka rosyjskiego’, **świętoszek** ‘człowiek schlebający nauczycielowi; lizus’, **święty** 1. ‘człowiek spędzający dużo czasu w kościele’, 2. ‘ksiądz katecheta’, 3. ‘greczny uczeń otrzymujący bardzo dobre oceny’, **wszechmocny** ‘dyrektor szkoły’, **zakonnica** ‘cichy i spokojny człowiek’, **zakonnice** ‘uczennice szkoły tylko dla dziewcząt’.

2. Metafory powstałe wskutek podobieństwa na zasadzie antyfrazy: **lucyfer** ‘ksiądz katecheta’, **raj** ‘ubikacja’, **święty** ‘homoseksualista’.
3. Przeniesienie znaczenia wskutek podobieństwa brzmieniowego nazw: **biblia** ‘biblioteka’, **duśza** ‘tyłek, pośladki’ (także charakter eufemistyczny), **laska** ‘ładna dziewczyna’ (od *laska* ‘dziewczyna’), **komunista** ‘uczeń idący do pierwszej komunii’, **nabuchomodozor**¹⁶ ‘dezodorant’.

II Neologizmy słowotwórcze

Neologizmy słowotwórcze tworzone od wyrazów związanych z Kościołem i religią za pomocą odpowiednich formantów stanowią w języku uczniów nieliczną grupę. Są to przede wszystkim derywaty modyfikacyjne: nazwy ekspresywne i augmentatywne oraz deminutywne, w których formant wnosi znaczenie subiektywnego ustosunkowania się mówiącego do desygnatu podstawy. Występują wśród nich hipokoristika, a więc te przekształcenia nazw, które służą do wyrażania uczuć pozytywnych. Na-

¹⁵ Metafora powstała wskutek podobieństwa takich cech jak: służalczość, uniżoność, zob. *lewita* ‘wg Biblii: potomek z pokolenia Lewiego syna Jakuba, przeznaczony do służby w świątyni’, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1982, red. M. Szymczak, t. 2, s. 28.

¹⁶ Wyraz ten jest przekształceniem fonetycznym trudnej do wymówienia nazwy osobowej Nabuchodonozor.

leżą tu derywaty powstałe wskutek skrócenia tematu i wprowadzenia na jego miejsce głoski *dź, ć, ź*: **judzio** (: *Judasz*) ‘chłopak, któremu żadna dziewczyna nie odmawia’, **relcia** (: *religia*) ‘religia – lekcja lub przedmiot’, **bozio** (: *bosko*) ‘wyrażenie zachwytu, zadowolenia: wspaniale’. Na pozytywne emocjonalne ustosunkowanie nadawcy wskazują też deminutiva tworzone od podstaw, które należą do słownictwa uczniowskiego: **kapucynka** (: *kapucyna* : *kapucyn* : *kapować* ‘pot. rozumieć’) 1. ‘głowa’, 2. ‘rozumiem’. Pojawiają się też derywaty augmentatywno-ekspresywne o funkcji deterioratywnej, z elementem *-ch-* w części sufiksalnej: **duszpastuch** (: *duszpasterz*) ‘ksiądz – katecheta szkolny’, **jezuchy** (: *jezuski*) ‘buty na grubej podeszwie’. Nacechowane negatywnie i zabarwione ironicznie są też formacje słowotwórcze: **aniołyszek** (: *anioł*) z formantem *-yszek* ‘człowiek wyglądający bardzo niewinnie, często z jasnymi, kręconymi włosami’, **losiur** (: *los*) z formantem *-ur* ‘człowiek bez poczucia humoru’.

Charakter żartobliwy ma neologizm **bożymowski** (: *boża mowa*) z formantem *-ski* ‘osoba ucząca religii’. W derywacie **niebiaństwo** (: *niebiański*) z formantem *-two* ‘coś cudownego, wspaniałego w opinii mówiącej osoby’ innowacja polega na zmianie formantu w stosunku do ogólnopolskiej nazwy abstrakcyjnej *niebiańskość* (formant *-ość*). Osobliwy jest też derywat **księżulia** z przyrostkiem *-ulia* (: *księża*) 1. ‘duchowieństwo’, 2. ‘klerykalizm; uwielbienie dla kleru’.

Niektóre neologizmy powstały w wyniku derywacji paradygmatycznej, która występuje wówczas, gdy różnica między derywatem a podstawą polega jedynie na odrębności paradygmatu fleksyjnego, brak jest natomiast jakichkolwiek afiksalnych wykładników derywacji¹⁷. Formantem paradygmatycznym jest tu zmiana paradygmatu przenosząca wyraz z jednej części mowy do drugiej: **zakonić** (: *zakon*) ‘dostać ocenę niedostateczną’, **rajsko** (: *rajski*) ‘wspaniale, doskonałe’; zmiana paradygmatu w obrębie tej samej części mowy, a więc przeniesienie rzeczowników z deklinacji męskiej do żeńskiej: **bożydara** (: *Bożydar*) ‘osoba ucząca religii’, **kapucyna** (: *kapucyn*) 1. ‘głowa’, 2. ‘rozumiem’, z paradygmatu męskiego do wyłącznie pluralnego: **jezuski** (: *Jezusek*) 1. ‘hipisi’, 2. ‘sandaly’, z para-

¹⁷ *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa 1998, t. 2., s. 367.

dygmatu pluralnego do żeńskiego: **katakumba** ‘szkoła’ (: *katakumby*)¹⁸. Powstanie derywatów *bożydara* i *jezuski* powoduje też przeniesienie tych nazw z kategorii nazw własnych do apelatywnych.

Inwencja słowotwórcza młodzieży przejawia się także w tendencji typowej dla socjolektu uczniowskiego do skracania dłuższych wyrazów najczęściej do dwóch sylab¹⁹: **probi** ‘ksiądz proboszcz’ (tu końcówka, nadana po wpływie języka angielskiego, powoduje też zmianę paradygmatu), **relia** ‘religia – lekcja lub przedmiot’, **rela** ‘religia – lekcja lub przedmiot’.

3. Kościół i religia w słownictwie uczniów – słownik

AMEN: **amen** (I, II²⁰) 1. ‘człowiek zachowujący się bardzo dziwnie’, 2. ‘koniec lekcji’.

ANIOŁ: **anioł** 1. ‘wychowawca w internacie’(I, II), 2. ‘atrakcyjna dziewczyna’(II), **aniolyszek** (I, II) ‘człowiek wyglądający bardzo niewinnie, często z jasnymi, kręconymi włosami’.

ANIOLEK: **aniołek** (II) 1. ‘osoba o kręconych włosach’, 2. dziewczyna z mocną ondulacją’, 3. ‘ogólnie o nauczycielu’, 4. ‘osoba duchowna – ksiądz, zakonnica – szczególnie występująca jako katecheta’, 5. ‘policjant’.

APOSTOŁ: **apostol** (I, II) ‘ogólnie o nauczycielu’.

ASCETA: **asceta** (II) ‘chłopak, który nie uprawiał seksu z dziewczyną, prawiczek’.

BETLEJEM: **betlejemka** (II) ‘dom rodzinny’.

BIBLIA: **biblia** 1. ‘dziennik szkolny’(I, II), 2. ‘biblioteka’(I, II), 3. ‘lekcja religii’(II).

¹⁸ Przyjmuje za *Słownikiem języka polskiego* pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1982, t. 1, s. 898, że *katakumby* występują tylko w liczbie mnogiej. (W *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1964, t. 3, s. 611 występuje hasło *katakumba* w liczbie pojedynczej z uwagą: „zwykle w lmn”).

¹⁹ Zob. M. Milewska-Stawiany, *Porzo impra – czyli o skrótach wyrazowych*. Sprawy Nauki. Biuletyn Ministra Nauki i Informatyzacji, 2005, 10 (113), s. 17.

²⁰ W nawiasie: I – oznacza, że leksem znajduje się w *Słowniku gwary uczniowskiej*, II – w *Nowym słowniku gwary uczniowskiej*.

BOSKI: **boski / bosko** (I, II) ‘ocena pozytywna; trójka lub czwórka’, **bozio** (I, II) ‘wyrażenie zachwyty, zadowolenia: wspaniale’.

BOZIA: **bozia** (II) ‘osoba przewrażliwiona na swoim punkcie’.

BOŻEK: **bożek** (I, II) ‘nauczyciel’.

BOŻY: **bożydara** (II) ‘osoba ucząca religii’, **bożymowski** (II) ‘osoba ucząca religii’.

CARITAS: **caritas** (I, II) ‘ciężka, trudna lekcja’, **karitas** (I, II) ‘człowiek głupi’.

CHRYSTUS: **chrystus** (I, II) ‘chłopak z długimi włosami’.

CHRZEŚCIJAŃSTWO: **chrześcijaństwo** (II) ‘religia – lekcja lub przedmiot’.

CMENTARZ: **ementarz** 1. ‘klasa, sala lekcyjna’ (I, II), 2. ‘lekcja matematyki’ (II).

CUD: **cud** (II) ‘dzwonek na przerwę’, **cuda** (I, II) ‘śmieszna historia, sprawa’.

DIABEL: **diabeł** (I, II) ‘ogólnie o nauczycielu’.

DUSZA: **dusza** (I, II) ‘tyłek, pośladki’.

DUSZPASTERZ: **duszpastuch** (II) ‘ksiądz – katecheta szkolny’.

DZIEKCZYNIENIE: **dziękczynienie** (I, II) ‘podpowiadanie na lekcji’.

EWA: **ewa** (I, II) ‘ocena niedostateczna; jedyńka’.

FARYZEUSZ: **faryzeusz** (I, II) ‘nauczyciel’.

GLORIA: **gloria** (I, II) ‘brzydka dziewczyna; dziewczyna myśląca tylko o wyglądzie’.

GODZINKI: **godzinki** (II) ‘lekcje’.

GRÓB: **grób** (II) ‘pokój nauczycielski’.

GRZESZNIK: **grzesznicy** (I, II) ‘uczniowie z dwójmami’.

HOMILIA: **homilia** (I, II) ‘lekcja wychowawcza’.

JEHOWY: **jehowy** (II) ‘określenie osoby odmiennej, odróżniającej się od grupy’.

JEZUS: **jezuchy** (I, II) ‘buty na grubej podeszwie’, **jesus** (II) ‘forma znęcania się nad uczniem’.

JEZUSEK: **jezuski** (I, II) 1. ‘hipisi’, 2. ‘sandały’.

JUDASZ: **judasz** 1. ‘wychowawca w internacie’ (I, II), 2. ‘osoba, która donosi nauczycielom na kolegów; donosiciel, skarżypyta’ (II), **judzio** (II) ‘chłopak, któremu żadna dziewczyna nie odmawia’.

KAPLICA: **kaplica** (I, II): 1. ‘zebranie rodziców’, 2. ‘kara’, 3. ‘ocena niedostateczna; jedyńka’, 4. ‘trudna, beznadziejna sytuacja’, 5. ‘koś-

ciół', 6. 'coś nieudanego, wpadka, niepowodzenie', 7. 'przejmujące zimno'.

KAPUCYN: **kapucyna / kapucynka** (I, II) 1. 'głowa', 2. 'rozumieniem'.

KATAKUMBY: **katakumba** (I, II) 'szkoła', **katakumby** (I, II) 1. 'szkolne sutereny', 2. 'piwnice'.

KAZANIE: **kazanie / kazania** (I) 1. 'lekcja', 2. 'lekcja wychowawcza', 3. 'rozstrzygnięcie problemów klasowych przez wychowawcę', 4. 'bura', 5. 'rozmowa z rodzicami', **kazanie** (II) 1. 'apel szkolny', 2. 'dłuższa wypowiedź nauczyciela podczas lekcji', 3. 'długa wypowiedź rodziców'.

KLASZTOR: **klasztor** (I, II) 1. 'szkoła', 2. 'szkoła żeńska', 3. 'liceum medyczne', 4. 'pokój nauczycielski', 5. 'dom rodzinny'.

KLECHA: **klecha** (II) 'ksiądz katecheta',

KLEPSYDRA: **klapsydra** (II) 'lista nieobecnych nauczycieli'.

KOLEĀDA: **kolęda** (I, II) 1. 'wizyta przyjaciół', 2. 'muzyka u sąsiadów'.

KOMUNIA: **komunia** (II) 'piwo', **komunista** (I, II) 'uczeń idący do pierwszej komunii'.

KONFESJONAŁ: **konfesjonał** (I, II) 'pokój dyrektora'.

KOŚCIELNY: **kościelny** (I, II) 'człowiek, który ma szerokie spodnie'.

KRZYŻ: **krzyż** (II) 'plecak'.

KSIĄDZ: **ksiądz** (I, II) 'główny dyrektor szkoły', **księżulia** (II) 1. 'duchowieństwo', 2. 'klerykalizm; uwielbienie dla kleru', **ksiąźulo** (II) 'ksiądz katecheta', **ksiąźulko / księżulko** (II) 'ksiądz katecheta'.

LEWITA: **lewita** (II) 'uczeń podchlebiający się nauczycielom; lizus'.

LITANIA: **litania** (I, II) 'wykład nauczyciela'.

LOS: **losiur** (I, II) 'człowiek bez poczucia humoru'.

LUCYFER: **lucyfer** (I, II) 'ksiądz katecheta'.

ŁASKA: **łaska** (I, II) 'ładna dziewczyna'.

MADONNA: **madonna** (I, II) 1. 'dziewczyna', 2. 'człowiek bardzo otyły'.

MĘCZENNIK: **męczennik** (I, II) 'patriota'.

MĘKA: **męka** 1. 'nauka, lekcja' (I, II), 2. 'odpytywanie ucznia przy tablicy' (II), **męki** (I, II) 'lekcje'.

MIŁOSIERNY: **niemiłosierny** (I, II) 'ogólnie o nauczycielu'.

MISYJNY: **misyjny** (I, II) 1. 'człowiek, który gada nie na temat', 2. 'człowiek nawiedzony'.

MOGIŁA: **mogiła** (I, II) 1. 'nieprzygotowanie do lekcji', 2. 'sala gimnastyczna'.

MOJŻESZ: **mojżesz** (I, II) 'chłopak z długimi włosami'.

NABUCHODONOZOR: **nabuchodozor** (I, II) 'dezodorant'.

NIEBIAŃSKI: **niebiaństwo** (I, II) 'coś cudownego, wspaniałego w opinii mówiącej osoby'.

NIEBIOŚA: **niebioso** (I, II) 'sala lekcyjna na poddaszu budynku szkolnego'.

NIEBO: **niebo** (I, II) 1. 'ocena bardzo dobra', 2. 'klasy (sale) na drugim piętrze'.

NIEŚMIERTELNY: **nieśmiertelny** (I, II) 'ogólnie o nauczycielu'.

PARAFIA: **parafia** (I, II) 'dom rodzinny'.

PASTORAŁ: **pastorał** (I, II) 'ogólnie o chłopaku'.

PIEKŁO: **piekło** 1. 'szkoła, nauka' (I, II), 2. 'lekcja, na której nauczyciel cały czas pyta' (I, II), 3. 'pokój nauczycielski' (II).

PLEBAN: **pleban** (I, II) 'ksiądz katecheta'.

POGANIN: **poganin** (II) 'uczeń, który nie chodzi na lekcje religii'.

POGRZEB: **pogrzeb** (II) 'praca klasowa lub sprawdzian'.

PROBOSZCZ: **probi** (II) 'ksiądz proboszcz'.

PROCESJA: **procesja** (I, II) 'pójście do odpowiedzi przy tablicy'.

RAJ: **raj** 1. 'wolna lekcja' (I, II), 2. 'pracownia biologiczna' (I, II), 3. 'randka' (II), 4. 'język polski – lekcja lub przedmiot' (II), 5. 'ubikacja' (II), **rajsko** (I, II) 'wspaniale, doskonale'.

RELIGIA: **rela / relcia** (I, II) 'religia – lekcja lub przedmiot', **relia** (II) 'religia – lekcja lub przedmiot', **religia** (I, II) 'religioznawstwo – lekcja lub przedmiot'.

ROZGRZESZENIE: **rozgrzeszenie** (I, II) 'odpowiedź przy tablicy'.

SALOMON: **salomon** (I, II) 'uczeń odczytany, mający dużą wiedzę'.

SPOWIADAĆ SIĘ: **spowiadać się** (I, II) 'tłumaczyć się przed nauczycielem lub przed rodzicami'.

SPOWIEDNIK: **spowiednik** (II) 'ogólnie o nauczycielu'.

SPOWIEDŹ: **spowiedź** (I, II) 1. 'wywiadówka', 2. 'odpowiedź przy tablicy'.

ŚMIERĆ: **śmierć** (I, II) 'sprawdzian, klasówka, odpytywanie'.

ŚWIĘTOSZEK: **świętoszek** (II) 'człowiek schlebający nauczycielowi; lizus'.

ŚWIĘTY: *święta* (II) ‘nauczycielka języka rosyjskiego’, *święty* (II) 1. ‘człowiek spędzający dużo czasu w kościele’, 2. ‘ksiądz katecheta’, 3. ‘grzeczny uczeń otrzymujący bardzo dobre oceny’, 4. ‘homoseksualista’.

WSZECHMOCNY: *wszechmocny* (I, II) ‘dyrektor szkoły’.

ZAKON: *zakon* (I, II) ‘szkoła’, *zakonić* (I, II) ‘dostać ocenę niedostateczną’.

ZAKONNICA: *zakonnica* (I, II) ‘cichy i spokojny człowiek’, *zakonnice* (II) ‘uczennice szkoły tylko dla dziewcząt’.

ZBAWICIEL: *zbawiciel* (I, II) ‘dzwonek na przerwę’.

ZBAWIENIE: *zbawienie* (I, II) 1. ‘ocena dobra; czwórka’, 2. ‘dzwonek na przerwę’.

ZMARTWYCHWSTANIE: *zmartwychwstanie* (I, II) ‘zdany egzamin poprawkowy’.

ŻAŁOBA: *żałoba* (I, II) ‘powtórka; lekcja powtórkowa’.

Oryginalność i odrębność języka uczniów związanego z Kościołem i religią tkwi – na tle języka ogólnego – w podsystemie leksykalnym języka (jak we wszystkich socjolektach) ze względu na jego otwartość.

Analiza językowa materiału ukazuje, że najważniejszym sposobem wykorzystania słownictwa dotyczącego Kościoła i religii w socjolekcie uczniowskim jest jego neosemantyzacja (131 jednostek). W mniejszym stopniu może być ono użyte w procesie derywacji (24 neologizmy słowotwórcze). Badany materiał nie zawsze jest jednak jednoznaczny interpretacyjnie. Rodzą się różne wątpliwości, np. *komunista* – derywat od *komunia* czy neosemantyzm; *kapucyna* – formacja od *kapucyn* czy *kapować*, z adideacją do *kapucyn*; *duszpastuch* – od *duszpasterz* czy bezpośrednie nawiązanie w II członie złożenia do słowa *pastuch*; *madonna* – neosemantyzm powstały na zasadzie podobieństwa wzrokowego czy antyfrazy?

Zebrany materiał można by szerzej omówić także pod kątem wskazywania na cechy typowe dla socjolektu uczniowskiego, takie jak więź grupowa, pragnienie wyróżnienia się, przekraczanie tabu językowego, utajnienie wypowiedzi, prowokacja językowa, komizm²¹. Ważniejsze

²¹ Zob. K. Czarnačka, *Uczniowska odmiana współczesnej polszczyzny w świadomości jej użytkowników*, Biblioteka Poznańskich Studiów Polonistycznych, Seria Językoznawcza 12, Poznań 2000.

w tym wypadku jest jednak dostrzeżenie religijnej świadomości uczniów. Wykorzystanie przez nich nazw związanych z wiarą i religią może świadczyć o tym, że język związany z bezpośrednim i zinstytucjonalizowanym stosunkiem człowieka do Boga jest obecny w życiu młodego człowieka. Dość bogaty jest zatem zasób słów religijnych, ale nie można na jego podstawie wysnuwać wniosków, co do rozumienia znaczeń tych znaków językowych. Wykorzystany jest on bowiem w języku uczniów do celów pozareligijnych.